

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agricultural: ITPGR)

หลักการและสาระสำคัญ

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) แต่เดิมมีสถานะเป็น “ข้อปฏิบัติระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช (International Undertaking on Plant Genetic Resources-IUPGR)” ที่ไม่ได้มีผลผูกพันทางกฎหมาย ซึ่งจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2526 โดยองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ สงวน ประเมินค่า และดำรงไว้ ซึ่งทรัพยากรพืชที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะด้านการเกษตร เพื่อการปรับปรุงพันธุ์พืช และการศึกษาทางวิทยาศาสตร์

หลักการสำคัญที่กำหนดไว้ คือ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็น “มรดกร่วมกันของมนุษยชาติ” ที่บุคคลใดจะหวงกันเป็นเจ้าของไม่ได้ โดยทรัพยากรพันธุกรรมพืชมีความหมายรวมถึง พืชป่า พืชดั้งเดิม พืชที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และพืชที่เกิดจากการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่ทั้งนี้การอนุญาตให้เข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนี้ จำกัดอยู่เฉพาะวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ เพื่อการปรับปรุงพันธุ์พืช หรือเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช และต้องอยู่บนพื้นฐานหลักการ “จัดทำข้อกำหนดที่เห็นชอบร่วมกัน” แต่ประเทศพัฒนาแล้วหลายประเทศปฏิเสธที่จะลงนามเข้าร่วม เพราะเห็นว่าพันธุ์พืชที่ปรับปรุงใหม่เป็นทรัพย์สินทางปัญญา ไม่ใช่ “มรดกร่วมกันของมนุษยชาติ”

วัตถุประสงค์ของสนธิสัญญาฯ นี้คือ การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ยั่งยืน และการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรนั้นอย่าง เป็นธรรมและเท่าเทียมกัน โดยสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อการเกษตรที่ยั่งยืนและความมั่นคงทางอาหาร สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร มี 35 มาตราหลักการสำคัญในสนธิสัญญาฯ คือ

- (1) การรับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืช
- (2) การรับรองสิทธิเกษตรกร โดยเน้นย้ำถึงความสำคัญและบทบาทของชุมชนพื้นเมือง ชุมชนท้องถิ่น และเกษตรกร ในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมพืช นอกจากนี้ยังระบุว่า จะไม่มีการตีความบทบัญญัติในลักษณะที่ไปจำกัดสิทธิของเกษตรกรในการเก็บใช้ประโยชน์ แลกเปลี่ยนและขายเมล็ดพันธุ์หรือส่วนขยายพันธุ์ที่ได้จากการทำการเกษตร โดยขึ้นอยู่กับกฎหมายของประเทศภาคีและความเหมาะสม
- (3) เจื่อนใจในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช จากแนวคิดว่าการเข้าถึงแหล่ง พันธุกรรมพืชเพื่อการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์พืช เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาและก่อให้เกิดความยั่งยืนของภาคเกษตรกรรม จึงกำหนดให้มีการจัดตั้ง “ระบบพหุภาคีเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชและเพื่อการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช” โดยครอบคลุมพันธุกรรมพืช 2 แหล่งคือ ทรัพยากรพันธุพืชที่ประเทศภาคีเห็นชอบร่วมกันตามรายชื่อที่ระบุในสนธิสัญญาฯ รวม 64 รายการ ได้แก่ พืชอาหาร 35 รายการ และพืชอาหารสัตว์ 29 รายการ และทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่อาศัย เช่น ที่ถูกเก็บรวบรวมอยู่ในธนาคารพันธุกรรมต่างๆ เจื่อนใจการเข้าถึงที่สนธิสัญญาฯ กำหนดไว้
- (4) การเข้าถึงจะต้องเป็นไปเพื่อการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อการศึกษาวิจัย ปรับปรุงพันธุ์ และการฝึกอบรมเรียนรู้ด้านอาหารและการเกษตรเท่านั้น ไม่รวมด้านธุรกิจเคมีภัณฑ์ ยา หรือธุรกิจอื่นๆ ที่ไม่ใช่ด้านอุตสาหกรรมอาหารหรืออาหารสัตว์
- (5) ต้องกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงต่ำที่สุด เป็นไปตามข้อตกลงการถ่ายโอนพันธุกรรม (The Standard Material Transfer Agreement)
- (6) ผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าถึงจะต้องไม่ขอรับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิใดๆ ที่จะเอื้ออำนวยต่อการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชหรือสารพันธุกรรมหรือองค์ประกอบของพืชในรูปแบบที่ได้มาจากระบบ พหุภาคีเพื่อการเข้าถึง
- (7) การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิใดๆ จะต้องปฏิบัติตามข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกฎหมาย

ภายในประเทศที่เกี่ยวข้องของแต่ละประเทศ

(8) การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ห้ามมิให้นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชหรือ สารพันธุกรรมหรือองค์ประกอบพืชในรูปแบบที่ได้มาจากระบบพหุภาคีเพื่อการเข้าถึง ไปขอรับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิใดที่จะก่อให้เกิดการจำกัดการเอื้ออำนวยต่อ การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช

(9) การแบ่งปันผลประโยชน์ ทั้งในลักษณะการแลกเปลี่ยนข้อมูล การเข้าถึงและ การถ่ายทอดเทคโนโลยี การเสริมสร้างขีดความสามารถ และการแบ่งปันผลประโยชน์ทางการเงินและจากการค้า การจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชทั้งในและนอกถิ่นกำเนิด

พันธกรณีของภาคี

หลักการกว้างๆ ของภาคีสมาชิกในการดำเนินการตามสนธิสัญญา ได้แก่ การอนุรักษ์ การสำรวจ การแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการรวบรวมเป็นเอกสารเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหาร และการเกษตร การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชอย่างยั่งยืน ความร่วมมือระหว่างประเทศ และความช่วยเหลือทางเทคนิค สำหรับพันธกรณีที่กำหนดให้ภาคีสมาชิกดำเนินการตามความเหมาะสม โดยไม่ขัดกับกฎหมายของแต่ละประเทศ ประกอบด้วย

- (1) การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรพันธุกรรมพืช
- (2) สิทธิในการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช
- (3) สิทธิในการร่วมตัดสินใจเรื่องการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระดับชาติ